

Aan de rand van de afgrond

Wanneer Harry op de late ochtend van 7 mei 1945 door de gangen van zijn nieuwe huis loopt, bekruipt hem het gevoel dat hij zich op volle zee bevindt. De vloer kraakt onder zijn voeten en lijkt in beweging te komen als het dek van een deinend schip. Kroonluchters die een halve ton wegen beginnen plotseling te slingeren en de kristallen glazen op de tafels rinkelen tegen elkaar. Telkens weer bewegen de zware gordijnen alsof ze door een onzichtbare hand worden geleid, terwijl uit de oude muren een geheimzinnig kreunen lijkt door te dringen. Je zou denken dat Harry zich dit allemaal verbeeldt, dat hij misschien overspannen is of gewoon te veel fantasie heeft. Toch kloppen zijn waarnemingen: zijn nieuwe domicilie is een bouwval en moet dringend gerenoveerd worden. Het betreft het Witte Huis in Washington D.C.

Harry S. Truman had zich bij de presidentsverkiezingen in november 1944 voor de Democratische Partij kandidaat gesteld voor het vicepresidentschap aan de zijde van de zittende president Franklin D. Roosevelt. Voor Roosevelt was het al de vierde keer dat hij opging voor het presidentschap, en ook dit keer wist hij de meeste stemmen te behalen. Toen hij een paar maanden later – op 12 april 1945 – onverwacht overleed, nam Truman

zijn plaats in. 'Het Witte Huis zag er vanbuiten schitterend uit,' herinnerde Trumans 21-jarige dochter Margaret zich later. 'Alleen waren de privévertrekken destijds allesbehalve comfortabel. Het was alsof je een gemeubileerd huis betrok waarvan de bewoners in geen twintig of dertig jaar nieuwe meubels of apparaten hadden aangeschaft. Het interieur leek uit een derderangs pension te komen. Sommige meubelstukken waren letterlijk vermolmd.'¹ Roosevelts weduwe Eleanor verzekerde de nieuwe bewoners ervan de oude kast er veel beter uit zou zien als de muren een likje verf kregen.

Margaret kiest uiteindelijk Wedgwood-blauw voor haar zitkamer en roze voor haar slaapkamer. Trumans echtgenote Bess geeft de voorkeur aan blauw voor haar slaapkamer en grijs voor haar zitkamer; de slaapkamer van haar man krijgt crèmekleurige muren. De president en de First Lady slapen klaarblijkelijk gescheiden. De ovale werkkamer van de president wordt gebroken wit geschilderd. Op 7 mei zijn de werkzaamheden voltooid; dezelfde dag nog nemen de Trumans hun intrek in het Witte Huis.

Terwijl de verhuizers honderden verhuiskisten naar binnen sjouwen en Margarets concertvleugel naar de eerste verdieping wordt getakeld, hoort de president van generaal Dwight D. Eisenhower, opperbevelhebber van de geallieerde strijdkrachten in Noordwest-Europa, dat kolonel-generaal Alfred Jodl een paar uur eerder in Eisenhouters hoofdkwartier in het Franse Reims de onvoorwaardelijke capitulatie van de Duitse troepen heeft ondertekend. Omdat de Duitse legerleiding volgens Jodl enige tijd nodig had om het bevel tot overgave tot in de lagere regionen te laten doordringen, werd overeengekomen de capitulatie pas de volgende dag in werking te laten treden. Met de zekerheid dat de Tweede Wereldoorlog in Europa na vijf jaar, acht maanden en zeven dagen voorbij is, brengt Harry S. Truman zijn eerste nacht in het Witte Huis door.

De volgende morgen wordt al voor negen uur zowel een persconferentie als een radiotoespraak aangekondigd. De president heeft de natie iets belangrijks mee te delen. Het is dan ook een drukte van belang wanneer persvoorlichter Jonathan W. Daniels om 8.35 uur de verslaggevers het Oval Office binnenleidt. Aanwezig zijn ook Bess en Margaret Truman, de ministers, hoge Amerikaanse en Britse militairen, en vooraanstaande Congresleden. Zij zitten allemaal op stoelen rondom het bureau van de president. De journalisten moeten staan, en het is er intussen zo vol dat je flauw zou kunnen vallen en desondanks rechtop moet blijven staan.

Truman laat de aanwezigen aan het begin weten dat hij een verklaring gaat voorlezen die nog tot 9 uur strikt vertrouwelijk is. Zijn mededeling is echter zo kort dat de vertegenwoordigers van de pers daarna nog genoeg tijd hebben om hun berichten te schrijven. De journalisten lachen. Truman grapt dat dit een bijzondere dag is, want hij is vandaag ook jarig. Hij wordt 61. 'Hartelijk gefeliciteerd, meneer de president!' roept iemand. Dan is het 9 uur, en Truman begint met zijn toespraak: 'Een plechtig en glorieus moment is aangebroken. Ik wilde dat president Franklin D. Roosevelt deze dag had beleefd. Van generaal Eisenhower heb ik het bericht ontvangen dat de Duitse strijdkrachten zich aan de verenigde naties hebben overgegeven. In heel Europa wapperen de vaandels van de vrijheid.'² Truman wijst erop dat de Tweede Wereldoorlog nog niet overal is beëindigd, aangezien Japan en de Verenigde Staten nog steeds verwikkeld zijn in een verschrikkelijke oorlog in de Stille Oceaan. Hij waarschuwt de Japanners dat de gehele Amerikaanse oorlogsmachinerie nu tegen hen ingezet zal worden. Pas de helft van de oorlog is voorbij. Na een paar minuten is de persconferentie afgelopen.

Op het moment dat Harry S. Truman nog meer gelukwensen in ontvangst neemt, talloze handen schudt, een vorstelijke

verjaardagstaart aansnijdt, de taartpunten onder zijn naaste medewerkers verdeelt en enige tijd later weer aan het werk gaat, drommen in New York grote aantallen mensen samen op Times Square, en trekken er in de uren die volgen tienduizenden door Fifth Avenue terwijl confetti op hen neerdaalt. Alles bij elkaar zijn er zo'n 500.000 mensen op de been. Het zijn verreweg de grootste vieringen van 'Victory Day' in de Verenigde Staten. Niettemin heerst er 's avonds in de stad alweer de gebruikelijke bedrijvigheid. 'Het bericht had gisteravond nauwelijks invloed op de verkoop van theaterkaartjes,' meldt de *New York Times* de volgende dag. 'De theaters zeiden dat er enkele afzeggingen van reserveringen waren, maar dat deze plaatsen gelijk alweer door andere theaterliefhebbers werden overgenomen.'³

*

Wat heeft Alfred Döblin lang op deze dag gewacht! En wat heeft hij zich deze gebeurtenis al vaak voorgesteld. Dat de aarde zich opent, er een reusachtige kloof ontstaat en Adolf Hitler rechtsreeks afdaalt naar de hel. Twintig keer? Dertig keer? Of nog vaker? Döblin weet het niet. 'Dat dit beest eindelijk is geveeld, goed,' schrijft hij begin mei aan vrienden, 'maar wat heeft het wel niet aangericht.' Rond de zestig miljoen mensen zijn omgekomen, soldaten en burgers. Negen miljoen mannen, vrouwen en kinderen zijn in concentratie- en vernietigingskampen vermoord, onder wie zes miljoen Joden. Een groot deel van het Europese continent is verwoest, Duitse steden lijken op ruïnelandschappen.

In Los Angeles, waar de schrijver vijf jaar geleden naartoe was gevlucht, noteert hij: 'Misschien komt er over een paar maanden een einde aan mijn ballingschap, en wat dan? Het leven is een aaneenschakeling van avonturen.'⁴

*

Ruim een week na de zelfmoord van Adolf Hitler gonst het in Berlijn van de geruchten. 'Hitler zit in Japan, in Spanje, is in de buurt van Hamburg gesneuveld, heeft zelfmoord gepleegd, is in de Rijkskanselarij omgekomen,' noteert Else Tietze korzelig in haar dagboek. Eigenlijk heet ze Elisabeth Anna Henriette, alleen zolang ze kan denken noemt iedereen haar gewoon Else. Ze weet niet goed wat ze van al die praatjes moet denken. 'Als God hem een soldatendood zou hebben laten sterven, dan had hij daar goed aan gedaan. Dat de man het goede wilde geloof ik nog steeds, alleen moet hij op het laatst wel krankzinnig zijn geweest.'⁵ Een echte nationaalsocialiste is ze nooit geweest, beweert mevrouw Tietze, maar de Russen zijn nu eenmaal de vijand. Wanneer ze nu echter door de straten van de hoofdstad loopt, gaat ze steeds meer aan Hitler twijfelen. 'Je krijgt bijna het gevoel dat Hitler voor de vijand alleen een totaal verwoest Berlijn wilde achterlaten en helemaal niet heeft gedacht aan al die arme, ongelukkige mensen.'⁶

Else Tietze is begin zeventig en bewoont een etage in een statig pand aan de Holsteinische Strasse niet ver van de Stubenrauchplatz in het Berlijnse district Steglitz. Haar man Richard, een gepensioneerde kolonel, is drie jaar geleden overleden. De mensen uit haar huis, dat de oorlog wonderbaarlijk genoeg redelijk onbeschadigd is doorgekomen, spreken Else aan met 'Frau Oberst', waarmee ze altijd heel tevreden is. Haar Richard was een achtenswaardig persoon, denkt ze dan, voor hem had men respect, waarvan nu ook een beetje op haar lijkt af te stralen.

De Tietzes hebben drie kinderen – Traute, Hildegard en Richard junior – over wie Else al meer dan drie maanden niets heeft gehoord. Toen het Rode Leger Berlijn binnentrok, vluchtten Traute en haar man Hans halsoverkop naar Zuid-Duits-

land, want hun was verteld dat Stalins soldaten met SS'ers zoals Hans vaak korte metten maken. Elses zoon Richard is net als zijn vader bij het leger gegaan en zou op het laatst in Potsdam hebben gevochten; ook van hem ontbreekt sindsdien elk spoor. Alleen van haar dochter Hildegard weet Else zeker dat ze in veiligheid is. Ze is getrouwd met een pianobouwer met wie ze al in 1933 naar de Verenigde Staten is geëmigreerd.

‘Mijn verlangen en mijn zorgen zijn soms zo vreselijk groot,’ klaagt Else de laatste tijd geregeld. Het knaagt aan haar dat ze niet weet hoe het met haar kinderen gaat. Ze heeft nooit uitvoerig over haar gevoelens gesproken en geschreven, maar sinds een paar dagen houdt ze een dagboek bij. Het is haar *journal intime*, waaraan ze de angsten en zorgen die haar kwelen toevertrouwt, en ook haar stille hoop. Mochten Traute en Richard nog in leven zijn, dan wil ze die op enig moment haar schriftje geven. Tot het zover is, schrijft ze bijna elke dag wat ze zoal meemaakt. Op 8 mei noteert ze: ‘De kinderen spelen alweer vrolijk op straat, en toen ik vandaag op pad was en langs de vele trucks met Russen liep, zag ik ook hoe een Rus voor een klein jongetje een dikke snee brood afsneed die het joch met een stralend gezicht aanpakte. Ze hebben trouwens ontzaglijk veel prachtige paarden, die Russen, niet van die kleine Russische paardjes maar mooie grote; vast en zeker buitgemaakte Duitse paarden.’⁸

*

8 mei 1945 is een drukke dag op Buckingham Palace. Om 11 uur vindt de gebruikelijke wisseling van de wacht plaats, een ceremonie die gedurende de hele oorlog was voortgezet. Op hetzelfde ogenblik reikt koning George VI in de balzaal meer dan 270 onderscheidingen uit, waaronder de ‘Distinguished Service

Medal’ en de ‘Military Medal’, aan soldaten die zich op bijzondere wijze verdienstelijk hebben gemaakt voor de krijgsmacht. Tegen de middag arriveert premier Winston Churchill voor de lunch met de koning. Wanneer de mensenmassa die zich al voor het paleis heeft verzameld hem herkent, moet de politie optreden. De 70-jarige Churchill is de grote man en wordt algemeen beschouwd als de drijvende kracht achter de overwinning van de geallieerden op nazi-Duitsland. Nu de langverwachte vrede eindelijk een feit is, wil het Britse volk dat met zijn premier vieren. Na de lunch keert Churchill terug naar zijn ambtswoning in Downing Street 10 om zich in een radiotoespraak tot het volk te richten. ‘Wij kunnen onszelf een korte periode van vreugde gunnen,’ waarschuwt hij, ‘maar laten we geen moment de moeite en inspanning vergeten die nog voor ons liggen. Japan, met al zijn verraad en hebzucht, is nog niet overwonnen. De schade die het aan Groot-Brittannië, de Verenigde Staten en andere landen heeft berokkend, en de weerzinwekkende wreedheden die het heeft begaan, roepen om gerechtigheid en vergelding.’⁹

Voor Buckingham Palace is de menigte intussen aangegroeid tot rond honderdduizend personen. Eerst zijn het maar een paar stemmen, maar allengs worden het er meer: mannen, vrouwen en kinderen, ouderen en jongeren – allemaal roepen ze: ‘We want the King!’ Dan wordt de deur geopend en verschijnen koning George VI, koningin Elizabeth, prinses Elizabeth en prinses Margaret voor de eerste keer op deze dag op het balkon van het paleis. De koning heeft zich gestoken in het uniform van een admiraal van de vloot, en prinses Elizabeth draagt het kakikleurige uniform van de ‘Auxiliary Territorial Service’ – de vrouwelijke tak van het Britse leger – waarin ze dit jaar is toegetreten. Koningin Elizabeth en prinses Margaret zijn beiden in het blauw gekleed.

Winston Churchill begeeft zich ondertussen van Downing Street naar het naburige Richmond House, waar het ministerie

van Volksgezondheid gevestigd is. Vanaf het balkon van het gebouw houdt hij een tweede toespraak. 'Beste vrienden, dit is jullie uur,' roept hij tot de menigte. 'Dit is niet de overwinning van een partij of een klasse. Het is de overwinning van de grote Britse natie als geheel. [...] Wij zijn uit een dodelijke strijd gekomen; een verschrikkelijke vijand is tegen de grond geslagen en wacht op ons oordeel en onze genade.'¹⁰

Aan het gejuich hier en in de hele stad lijkt geen einde te komen. Laat in de middag ontvangt de koning premier Churchill en de leden van het oorlogskabinet voor een officiële audiëntie op Buckingham Palace. Om half zes begeeft de koninklijke familie zich dan opnieuw naar het balkon om zich aan de menigte te vertonen, dit keer samen met de premier.

*

Tegelijkertijd in Parijs: op het moment dat Truman het Amerikaanse volk toespreekt en Churchill het Britse, richt Charles de Gaulle, de leider van de voorlopige regering van de Franse Republiek, zich tot zijn landgenoten. 'We hebben de oorlog gewonnen!' verklaart hij op 8 mei om drie uur 's middags met bevende stem op de radio. 'Het is de overwinning van de verenigde naties en het is de overwinning van Frankrijk!' Vervolgens laat de generaal zich door zijn pathos meeslepen: 'Ere zij aan u! Ere zij voor altijd aan onze legers en hun aanvoerders! Ere zij aan ons volk, dat ondanks vreselijke beproevingen niet verzwakt kon worden en zich niet liet knechten! Ere zij de verenigde naties, die hun bloed met ons bloed, hun pijn met onze pijn, hun hoop met onze hoop hebben vermengd en die vandaag samen met ons triomferen. Vive la France!'¹¹

Charles de Gaulle wilde aanvankelijk al op 7 mei als eerste de overwinning uitroepen, wat echter leidde tot grote onenigheid

tussen Washington, Londen en Parijs. In Downing Street was men ontsteld over de coup: de generaal wordt dringend aangeraden van zijn voornemen af te zien, telegrafeerden de Britse diplomaten. De 54-jarige De Gaulle geldt echter als volkomen onberekenbaar. 'Mocht hij niet bereid zijn deze raad op te volgen,' aldus de ontnuchterende conclusie, dan 'kan er verder geen druk meer op hem worden uitgeoefend.'¹² Op het allerlaatste moment liet De Gaulle zijn plan varen.

Bij de generaal is sprake van een forse dosis gekrenkte trots. Weliswaar hebben Stalin, Churchill en Roosevelt de door hem geleide voorlopige regering in oktober 1944 officieel erkend, maar De Gaulles aanwezigheid op de grote oorlogskonferenties van Teheran en Jalta was ongewenst geweest. De geallieerden behandelen de *Grande Nation* overduidelijk als zegevierende mogendheid van het tweede garnituur, wat niet geheel overeenkomt met het zelfbeeld van de generaal. Al in de ogen van de overleden Franklin D. Roosevelt was De Gaulle een would-be Napoleon geweest die de oorlog als springplank naar de dictatuur wilde gebruiken. En Winston Churchill liet zijn ministers reeds in mei 1943 weten: 'Hij heeft een enorme hekel aan Engeland en heeft overal een spoor van anglofobie achtergelaten. Hij heeft zelf nooit gevochten sinds hij Frankrijk verlaten heeft, en deed er alles aan om eerst zijn vrouw in veiligheid te brengen.' De Britse premier omschrijft de Franse generaal als 'ijdel en zelfs kwaadaardig' en verdenkt hem van 'fascistische neigingen'.¹³ Meer dan eens neemt Churchill zijn toevlucht tot sarcastische opmerkingen. 'Iedereen moet zijn kruis dragen, dat van mij is dat van Lotharingen,' zou hij een keer hebben gezegd, een toespeling op het feit dat De Gaulle het zogeheten Lotharings kruis – een kruis met twee horizontale balken – als symbool van het door hem in 1940 opgerichte comité 'France libre' had ingevoerd. En Stalin? De generaal doet alsof hij de leider van een grote mogendheid is, ook al beschikt hij in wer-